

ถ้อยคำ “คาถาขอขมาลาพระสงฆ์” ร.4 ทรงพระราชนิพนธ์ก่อนเสด็จสวรรคต สะท้อนอะไร?

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสยามเทวมหามงกุฎวิทยมหาราช รัชกาลที่ 4 ทรงพระราชนิพนธ์ “คาถาขอขมาลาพระสงฆ์” ก่อนเสด็จสวรรคตเพียงวันเดียว พระราชนิพนธ์นี้ทรงเป็นภาษามคธมีใจความขอขมาลาพระสงฆ์ ด้วยจิตสำนึกสุดท้าย ภาษาที่ทรงพระราชนิพนธ์ก็สะท้อนคุณค่าและพระปรีชาสามารถในด้านภาษา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้ชีวิตสมณเพศแบบบัตติตของพระองค์ถึง 27 ปี เมื่อทรงเป็นพระมหากษัตริย์จึงเป็นกษัตริย์องค์เดียวของไทยที่มีความรู้ภาษาบาลีแตกฉานขั้นสามารถพระราชนิพนธ์ผลงานเป็นจำนวนมาก

รศ.ดร. สุภาพรรณ ณ บางช้าง วิเคราะห์การใช้ภาษาบาลีของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ทรงใช้ในลักษณะการสื่อสารทั่วไป ไม่ใช่ในลักษณะภาษาคัมภีร์เหมือนสมัยก่อนเพื่อสนองเป้าหมาย 3 ประการ คือ วิเคราะห์วิจารณ์ประวัติเหตุการณ์ทางพระพุทธศาสนา, บันทึกประกาศเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาหรือเรื่องที่มีมุ่งหวังให้เกิดความเป็นสิริมงคล และติดต่อกับพระภิกษุสงฆ์ทั้งภายในและนอกประเทศ

ผลงานพระราชนิพนธ์ชิ้นสุดท้ายคือ “คาถาขอขมาลาพระสงฆ์” ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อเย็นวันพุธที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2411 (วันพุธ เดือน 11 ขึ้น 14 ค่ำ) วันต่อมาพระองค์เสด็จสวรรคต บทความของดร.สุภาพรรณ อธิบายว่า พระราชนิพนธ์นี้ปรากฏในบันทึกของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ในเวลานั้นดำรงตำแหน่งพระบวรรัตนราชพัลลภ ถวายการรับใช้ใกล้ชิด

บันทึกของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง บันทึกไว้ว่า

“เวลา 5 โมงเศษมีพระบรมราชโองการรับสั่งแก่พระยาบวรรัตนราชพัลลภว่า ให้ไปหาตาพัก (พระศรีสุนทรโวหาร) เข้ามา ให้หาสมุดดินสอดเข้ามาด้วย เมื่อจะเข้ารอคอยเวลาที่สบายจึงให้มาแล้วรับสั่งกับหลวงเดโชว่า หมอขาข้าจะธุระจะทำการ หมอช่วยทุกขเวทนาลมที่เสียดแทงให้ถอยลงสักหน่อยจะได้หรือมิได้ หลวงราโชรับว่าจะฉลองพระเดชพระคุณได้ด้วยเกล้าฯ หลวงราโชก็แก้ไขถวายงานพอพระวาโยที่เสียดแทงคลายลง พระยาบวรรัตนราชพัลลภจึงทูลฉลองว่า พระศรีสุนทรโวหารเข้ามาเฝ้าทูลละอองแล้ว จึงรับสั่งพระศรีสุนทรโวหารเป็นภาษามคธยืดยาว เรื่องความอนาถปินทิกโหวาทจบลงแล้ว จึงรับสั่งพระศรีสุนทรโวหารว่า ที่ตรัสภาษามคธดังนี้ผิดเพี้ยนอย่างไรบ้าง”

พระศรีสุนทรโวหารกราบทูลพระกรุณาว่า ซึ่งทรงภาษามคธนี้จะผิดเพี้ยนแต่สิ่งหนึ่งสิ่งใดหามิได้เหมือนหนึ่งเหมือนไม่ทรงพระประชวรขณะนั้น จึงรับสั่งว่าพระอาการก็มาก ถึงเพียงนี้แล้วยังมีสติไม่พินเพื่อนให้เอาสมุดดินสอดมา จะให้เขียนคาถาลาพระ ทรงเป็นภาษามคธจนจบ

บทพระราชนิพนธ์ฉบับแปลความหมายมีอยู่ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ของ
เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ และในบันทึก “จดหมายเหตุเรื่องพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแรกทรง
ประจวบจนถึงเวลาสวรรคต” ของพระยามหินทรศักดิ์ธำรง

ดร.สุภาพรรณ อธิบายว่า สำนวนแปลจากทั้งสองฉบับแตกต่างกันบ้าง ในบันทึกของพระยามหินทร
ศักดิ์ธำรง บอกเกี่ยวกับคำแปลว่า “แต่คำแปลในคาถาที่ทรงลาพระแสงขอขมาพระสงฆ์ประเดียงไปที่วัดราช
ประดิษฐ์” เข้าใจว่า ได้มีจัดทำคำแปลภาษาไทยไว้เมื่อครั้งนั้นแล้ว อาจให้พระศรีสุนทรโวหารเป็นผู้แปล หรือ
พระองค์เป็นผู้แปลเอง

คำแปลมีว่า

“เหมือนครั้งตัวฉันยังเป็นภิกษุอยู่ ฉันได้เฝ้าเจ้าคำนี้อยู่เนืองๆ ว่า เกิดจากกรรมมารดาแล้วใน
วันพระมหาปวารณาคือ วันพฤหัสบดีเดือน 11 ขึ้น 15 ค่ำ ถ้าเมื่อเราจะตายหากว่าป่วยหนักลง พวกศิษย์นำไป
ถึงที่ประชุมสงฆ์ทำปวารณาในโรงอุโบสถยังประกอบด้วยกำลังเช่นนั้นไรเล่า เราถึงธรรมปวารณา สามจบแล้ว
ตายเฉพาะที่หน้าพระสงฆ์ การที่ได้ทำนั้นเป็นการดี เป็นการสงเคราะห์ควรแก่เรา วาจาอย่างนี้ฉันได้พูดเป็น
เนืองๆ เมื่อครั้งเป็นภิกษุ บัดนี้ฉันเป็นคฤหัสถ์จะทำอะไรได้อย่างที่วานั้น เพราะฉะนั้นจึงส่งเครื่องสักการบูชา
เหล่านี้ทำให้เป็นของแทนตัวฉัน วันมหาปวารณาคือวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ วันนี้เป็นวันพฤหัสบดีเหมือนเมื่อวันฉัน
เกิด ก็ความเจ็บไข้ของตัวฉันเจริญทวีมากขึ้น ตัวฉันกลัวว่าจะต้องตายลงในวันนี้ ฉันขอลาพระสงฆ์ ฉันขอ
อภิวัตให้ต่อพระผู้มีพระภาค พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้นพระนิพพานแล้วนาน ฉันขอนมัสการพระ
ธรรมของพระผู้มีพระภาคนั้น ขอนอบน้อมพระอริยสงฆ์ด้วยตัวฉันขอลาผู้ได้ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่ระลึกแล้ว

‘โทษคือความล่วงเกิน ข้าพเจ้าเป็นคนพาลคนหลงไม่ฉลาดด้วยประการใด ตัวข้าพเจ้าคนไรเล่า ณ
อาตมาภาพนี้เป็นผู้ประมาทแล้วอย่างนั้น ได้ทำกรรมเป็นอกุศลทั้งหลาย ขอพระสงฆ์จงรับโทษล่วงเกินของ
ข้าพเจ้านั้นเป็นคนโทษล่วงเกินจริง เพื่อสังวรระวังตนต่อไปข้างหน้า’

บัดนี้ตัวฉันได้ทำการอธิษฐานการสังวรระวังในศีลทำแล้ว ปลุกกรรมทำในใจอย่างนี้ ศึกษาอยู่ใน
ชั้นทั้งหลายในอายตนะทั้งหลายภายในหกภายนอกหก ในวิญญูณทั้งหลายหก ในสัมผัสทั้งหลายหก ใน
เวทนาทั้งหลายหก ซึ่งเป็นไปในทวารทั้งหลายหก ของนั้นไม่มีในโลก ของไรเล่าเมื่อสัตว์เขาถือเอามันจะถึงไม่มี
โทษ อนึ่งภุมบุรุษเขาถือเอามันของสิ่งไรเล่า ตัวฉันศึกษาความไม่ยึดหน่วงถือเอาสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวง
เป็นอนัตตาไม่เที่ยง ธรรมทั้งหลายทั้งปวง เป็นอนัตตา ใจตัวใจตน ย่อมเป็นไปตามปัจจัย ของนั้นไม่ใช่ของเรา
ส่วนนั้นใช่เราไม่เป็นเรา ส่วนนั้นไม่เป็นแก่นสาร ใจตัวใจตน ความตายใดๆ ของสัตว์ทั้งหลาย ความตาย
ทั้งหลายไม่เป็นของอัครรรยเพราะความตายนั้นไม่เป็นอกุศลหนทางไป สัตว์ทั้งหลายทั้งหมดด้วยกัน ขอ
พระผู้เป็นเจ้าจงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด ฉันขอลาขอไหว้มนัสการ ข้อที่ได้เป็นความผิดพลั้งของตัวฉัน

ขอพระสงฆ์จงคิดโทษเป็นความผิดของข้าพเจ้านี้เถิด ครั้นเมื่อความตายของข้าพเจ้ามาถึงความ
 กระสับกระส่ายอยู่ จิตจะไม่เป็นกระสับกระส่าย ข้าพเจ้าศึกษาอยู่อย่างนี้ ทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้าผู้
 ตรัสรู้”

พระยามหินทรศักดิ์ธำรง เล่าให้บันทึกว่า หลังจากทรงแต่งคาถาลาเสร็จแล้ว ทรงมีรับสั่งกับพระศรี
 สุนทรโวหารให้นำไปคัดลอกให้อ่านง่ายๆ ให้ไปสั่งมหาดเล็กให้จัดเครื่องนมัสการไปตั้งที่อุโบสถพระเชตุพนฯ
 ที่วัดราชประดิษฐ์ เมื่อพระสงฆ์จะกระทำวินัยกรรมพวารณาพระพรชาในพระอุโบสถให้จตุรูปเทียนแล้วจึง
 อ่านคาถาพระท่ามกลางพระสงฆ์แทนพระองค์ วันต่อมาในวันที่ 1 ตุลาคม (วันพฤหัสบดี เดือน 11 ขึ้น 15 ค่ำ)
 พระองค์เสด็จสวรรคต

ดร. สุภาพรณ วิเคราะห์เนื้อความคาถาขอขมาลาพระสงฆ์โดยแบ่งเป็น 3 ประเด็นคือ

1. ในผลงานทรงระบุวันที่พระราชนิพนธ์ว่า “วันนี้เป็นวันพฤหัสบดี เหมือนเมื่อวันฉันเกิด”
 อย่างไรก็ตาม วันที่ทรงพระราชนิพนธ์นั้นเป็นวันพุธที่ 30 กันยายน และทรงสิ้นพระชนม์วันพฤหัสบดีที่ 1
 ตุลาคม ไม่ใช่ความสับสนของพระองค์หรือของผู้บันทึก น่าจะเป็นการตั้งพระทัยที่จะใส่ตามที่ทรงตระหนักว่า
 “ตัวฉันเกรงว่าจะต้องตายลงในวันนี้” โดย “วันนี้” เป็นวันที่ส่งคาถาขอขมานี้ไปถวายพระสงฆ์ด้วย

2. พระราชนิพนธ์ไม่ยาวนาน กระชับและสมบูรณ์ ส่วนที่ 1 เกริ่นนำเล่าเหตุผลที่มาของการเขียน
 ส่วนที่ 2 เป็นคำขอขมา อยู่ตอนกลางและปลาย และส่วนที่ 3 เล่าถึงความเจริญ วิเคราะห์ธรรม และภาวะ
 ความรู้ความเข้าใจในช่วงใกล้สิ้นพระชนม์

3. การเตรียมพระองค์ในช่วงที่ทรงรู้ว่าใกล้สิ้นพระชนม์ ส่วนนี้เป็นส่วนที่มีคุณค่ามาก จากที่เห็น
 ได้ว่าพระองค์ทรงทุกข์ทรมานพระวรกาย กระสับกระส่ายตามแรงแห่งอาการโรคแต่ทรงยืนยันว่า จิตใจของ
 พระองค์มิได้หวั่นไหวกระสับกระส่ายตาม ทรงตั้งเจตนาสังวรใจกายให้ดำรงมั่นในศีล 5 แล้วกระทำกรรมฐาน
 ฝึตามรู้พิจารณาธรรมชาติแห่งชีวิตของพระองค์เอง

ทรงเข้าใจชัดเจนว่า ภาวะชีวิตเป็นอนัตตา “ใช้ตัวใช้ตน ย่อมเป็นไปตามปัจจัย ของนั้นใช้ของเรา
 ส่วนนั้นใช้เรา ไม่เป็นเรา ส่วนนั้นไม่เป็นแก่นสาร ใช้ตัวใช้ตน” และ “ความตายใดๆ ของสัตว์ทั้งหลายไม่
 เป็นของอัครรรย์”

ด้วยสิ่งที่น่าสนใจทั้ง 3 ประการ ทำให้รศ.ดร. สุภาพรณ ณ บางช้าง มองว่า พระราชนิพนธ์นี้
 มีคุณค่ามาก โดยเฉพาะในฐานะพระมหากษัตริย์ในช่วงก่อนวันสิ้นพระชนม์ ซึ่งทำให้รับรู้ถึงภาวะและ
 ความเข้าใจของพระองค์ที่มีต่อความเป็นจริง การใช้เวลาในช่วงสุดท้ายของชีวิตพัฒนาจิตให้ดำรงอยู่ใน
 ศีลในธรรม พยายามกระทำในสิ่งที่ทรงเห็นว่าพึงกระทำเพื่อการลด-ละกรรม

อ้างอิง

ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 52 จดหมายเหตุเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต*. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2472 , (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ามหิตลุดุลยเดช กรมขุนสงขลานครินทร์ ครบสัปดาห์ วันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2472)

ตำนานพระแก้วมรกตฉบับสมบูรณ์. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรบริการ, 2504

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. *พระราชพงษาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4*. 2 เล่ม, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504

ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลีในรัชกาลที่ 4 ภาคที่ 2. นครหลวง : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2515

สุภาพรรณ ฦ บางช้าง. “พระราชนิพนธ์ขอขมาลาพระสงฆ์ก่อนสิ้นพระชนม์ของรัชกาลที่ 4”. *ศิลปวัฒนธรรม*, ปีที่ 7 ฉบับที่ 9 (กรกฎาคม 2529)

“จดหมายเหตุเรื่องพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแรกทรงประจวบจนถึงเวลาสวรรคต” บันทึกโดยเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง เมื่อครั้งเป็นพระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ. แฉลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี. 9 (มกราคม-มิถุนายน 2528): 35-50.

“คาถาขอขมาลาพระสงฆ์” ร.4 ทรงพระราชนิพนธ์ก่อนเสด็จสวรรคต สะท้อนอะไร? [ออนไลน์]

เผยแพร่วันที่ 14 มกราคม 2562 เข้าถึงข้อมูลวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2564 จาก

https://www.silpa-mag.com/history/article_25935